

К. В. Чернявський

кандидат мистецтвознавства, доцент,

заслужений художник України

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури

м. Київ, Україна

Т. В. Чернявська

асистент кафедри скульптури

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури

м. Київ, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ СИМВОЛІЗМ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ АКТУАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

***Анотація.** У статті досліджено вияви актуальної течії сучасного мистецтва – концептуального символізму. Визначено систему символів, що формують певну візуальну мову між митцем та глядачем. Розглянуто аспекти самовираження митця за принципами використання візуальної символіки, що сприяє акцентуванню та активізації реакції глядача. Проведено аналіз творів сучасних художників та мистецтвознавчих розвідок, що сприяють розвитку модерних поглядів на візуальне мистецтво і розкривають його роль у сьогоденні. Охарактеризовано витоки, проаналізовано процеси формування та розвиток концептуального символізму з урахуванням особливостей використання візуальної символічної мови у творчості митців різних історичних періодів.*

***Ключові слова:** символ, концепція, сучасне мистецтво, ідея, художня течія, реакція.*

Вступ. Мистецтво як форма художньої культури, знаходиться під впливом просторово-часових тенденцій. Стрімкий розвиток сучасного суспільства актуалізує нові запити та виклики до процесу мистецької творчості та її учасників. Важливим чинником створення нових художніх форм в арт-просторі виступає концепція твору, що формує основу та передумову його існування.

Зазначені тенденції набувають свого особливого вияву у течії постмодернізму – концептуалізму, що сформувався у другій половині ХХ ст. Засновником поняття «концептуальне мистецтво» вважається Г. Флінт, який вперше його вживає в 1961 р. Підкреслимо, важливе підґрунтя для розвитку цього мистецького напрямку заклав М. Дюшан, практикуючи принципи та підходи «ready made» до творення мистецьких об'єктів, що значною мірою були контроверсійними до методів у мистецтві того часу. Пізніше Дж. Кошут, спираючись на його досвід, у праці «Мистецтво після філософії» опише зміну традиційних засад мистецтва від емоційного сприйняття до ідейно-інтелектуального. Солл Ле Вітт – американський художник, ключова фігура мінімалізму і концептуалізму, автор теоретичних праць з концептуалізму, написав в 1967 р. статтю «Параграф про концептуальне мистецтво», де формулює засади нового напрямку мистецтва. Варте уваги теоретичне осмислення Л. Ліппарда та Дж. Чендлера «Дематеріалізація мистецтва», а також праця У. Мейера «Концептуальне мистецтво» (1972), що ґрунтовно досліджує сутність та вияви концептуалізму.

Попри існуючі дослідження, концептуальний символізм як один із виявів загального напрямку концептуалізму, залишається поза увагою науковців, що пояснюється доволі незначним часом його існування. Однак, варто зазначити роботу О. Бернат «Концептуальні основи символізму: філософсько-естетичні і лінгвістичні аспекти» (2014), що висвітлює в більшому ступені проблеми літератури, ніж образотворчого мистецтва. Так, концептуальний символізм нова і мало досліджена течія, тому доречним вбачається розглянути її витоки та можливості розвитку в сучасному культурно-мистецькому середовищі. Цей вияв мистецтва під активним впливом запитів суспільства розвивається дуже стрімко. Однак, формуючи вектор дослідження концептуального символізму, загострюється питання про його місце і необхідність в контексті розвитку мистецького простору сучасного суспільства. Наразі більшість художників відчують, що не можуть створювати картини, як в добу класицизму або бароко, хоча техніки старих майстрів

не втрачені. Це відбувається через зміну запитів у сучасній аудиторії, що сьогодні виявляє більшого тяжіння до інтелектуального і філософського контексту мистецького твору ніж до естетичного.

Так, метою статті є висвітлення особливостей розвитку концептуального символізму в контексті нових тенденцій арт-простору, розкриття чинників формування його системи символів, що складається у певну візуальну мову, реагуючи на виклики сучасної культури та спираючись на світоглядні цивілізаційні засади.

Виклад основного матеріалу. Символізм, як літературно-мистецький напрям виникає в кінці XIX ст., однак поняття «символ» було відомі людству на початку формування культури, що виявилось фундаментом для писемності, у якості візуалізації людської думки. Усне спілкування спрощено передає весь спектр інформації, а також не дає змогу зберегти цю інформацію, тому необхідно задіяти більший спектр рецепторів для зчитування та збереження інформації. Надалі мистецтво буде розглядатися як мова візуального спілкування та фіксація інформації.

На відміну від символізму, концептуальний символізм – це зовсім нова течія у мистецтві, що відрізняється пануванням ідеї та концепту над естетичною складовою художнього твору, де думка митця подається як загадкова символіка. Такий формат дає змогу неупередженого трактування роботи, базуючись лише на власному досвіді та розумінні кожного глядача. Тим не менш, кожне суспільство та культура мають прості узнаванні знаки, які легко сприймаються на підсвідомому рівні, що використовує художник для налагодження діалогу із глядачем. Концепт окреслює проблематику, а символістичне зображення або предмет спонукає глядача до пошуку та осмислення.

Образами-символами людство звикло користуватись ще з первісних часів. З появою певних соціальних груп і об'єднань людей, було важливим залишати певну візуальну інформацію, що несла за собою особливе значення: попередження, підказку, вказівку, мітку тощо. Чим більш простими вони були, тим менше зусиль потребували для створення та краще зчитувалися на підсвідомому рівні. Гарним прикладом такої символіки є не тільки наскальні розписи, а й орнаменти різних народів, геральдика, воєнна символіка тощо. Знаючи трактування таких нескладних символів, глядач чітко зчитує певну інформацію та посил.

З розвитком мистецтва система символів еволюціонує, стає містифікованою або змішаною, несе в собі більш складні та суперечні посилання. Водночас з тим постійно видозмінювалась асоціативна символіка, яку глядач сприймає також на підсвідомому рівні, але індивідуально, тобто не завжди прогнозовано.

Світоглядні позиції, що існували у суспільстві наприкінці XIX ст., розкривають філософію людського світосприйняття, де певний символ може демонструвати людське несвідоме, роблячи ідею символу більш таємничою, що знаходиться в глибинах навколишнього та потойбічного, в явищах та почуттях. Така символіка вже не мала за мету стисло дати глядачу певне посилання, а навпаки: трактування певних образів, змішаних символів, асоціацій, натяків тощо. Все це підсвідомо впливало і змушувало глядача на більш емоційну та психологічну реакцію. Художник не має за мету передати певну чітку інформацію через зображення, а навпаки, змусити підсвідоме шукати відповіді на свої власні питання, страхи та бажання. Це вже більш індивідуалістичний підхід до творчості. Тим не менш, він базується на примітивній та легко розпізнавальній символіці, але за допомогою їх змішання та ускладнення для певної ідеї, несе зовсім іншу мету як для художника, так і для глядача.

Виходячи з вищезазначеного підкреслимо, людина інстинктивно відшукує символи та активно на них реагує. Починаючи ще з первісного суспільства і дотепер, наш світ наповнений як незмінною символікою так і такою, яка весь час доповнюється і видозмінюється. Особливість сучасного мистецтва полягає у тому, що його треба «читати», а не лише споглядати. Як зазначає Дж. Кошут: «За допомогою самодостатнього готового предмета мистецтво змінило свій фокус з форми мови на те, про що говорилося. Це означає, що при цьому змінилася природа мистецтва: від питання морфології – до питання функції. Ця зміна (від «зовнішності» до «концепції») стала початком «сучасного» мистецтва (модернізму) і початком концептуального мистецтва» [1; с. 548]. Ми погоджуємося з цією думкою, адже наразі спостерігаємо перевагу концепту над технікою, якістю, академічністю та декоративністю. Це пояснюється тим, що у сучасного глядача немає часу на «милування», він прагне до переосмислення і різко фільтрує всю подану інформацію, через її перенасичення.

Б. Тейлор, досліджуючи роботи різних художників, які працювали в період з 1970 р. по 2005 р., зазначає, що вони використовували нові та революційні методи самовираження [2]. Кожен з митців чи арт-угруповань порушують старі канони мистецтва для створення нового, більш виразного та «проблематичного»

мистецтва. Ці роки були відзначені стрімкими змінами у суспільстві. На них не могли не реагувати певні верстви населення, що боролись за свої права чи намагались усвідомити нові засади життя соціуму. Ці стрімкі зміни ми відчуваємо дотепер, саме тому мистецтво сучасності базується на цих прикладах. Саме зміна світосприйняття та ставлення до матеріального та духовного насичення будь-якого арт об'єкту є зараз дуже актуальним питанням в мистецтві, тому концептуальний символізм дозволяє художнику в першу чергу мислити над проблематикою та ідеєю, а потім над чітким та влучним її рефлексом в матеріальному світі. Така відірваність від матеріального дозволяє художнику вільно працювати та експериментувати з будь-якою візуальною подачею мистецтва, зникають звичні для всіх межі художнього твору.

Власну ідею автор оформлює так, щоб не втратити загального змісту і залишити місце для роздумів глядацькій аудиторії. Доречним прикладом слугує творчість сучасного митця – Є. Гегузіна, представника концептуального символізму, який свої ідеї та переживання закладає на досить абстрактних символах, що поєднуються з дуже конкретними та загальновідомими.

Багато факторів вплинули на органічну трансформацію концептуалізму. Найбільш значущим явищем було зростання технологічного прогресу. Мистецтву довелося зіткнутися з цифровою епохою та роботизацією. Через нескінченні потоки реклами та залежність від соціальних мереж, суспільство тепер першочергово звертає увагу на яскраве та вражаюче. Для публіки являється важливою персоналія митця, його зовнішній образ та подача. Це пояснюється необхідністю швидко відслідковувати існуючу інформацію.

Британський художник Г. Перрі дослідив смаки різних класів суспільства, те що вони вважають мистецтвом та як на нього реагують. Дослідження показало, що більшість, тобто середній клас, майже не цікавиться мистецтвом в межах музеїв та галерей. Більшість цікавиться стильним дизайном, різними видами самовираження, як татуювання та дизайн одягу, та вуличними видами мистецтва. Мало хто з досліджуваних прагнули прикрасити свій будинок певним витвором мистецтва, бо вважають це не рентабельним, тобто не потребують цього.

Отже, традиційна форма візуального мистецтва вже не є актуальною для багатьох глядачів, бо не здатна їх зацікавити. Саме цю проблему і намагається вирішити концептуальне мистецтво. Концептуальне мистецтво звертається до багатьох методів самовираження. Концептуальний символізм – є одним з методів ведення діалогу з сучасним глядачем. В час швидких та кардинальних змін, художнику необхідно так само швидко переосмислювати та реагувати на дійсність через призму свого життєвого досвіду та філософії [4]. Саме тому «символ» стає мовою художника, бо від глядача не вимагається милування художнім твором, а вимагається реакція.

Підкреслимо, що реакція – важливий феномен сучасного культурно-мистецького простору. Якщо твір був не поміченим або не справив ніякого враження, отже не виконав своєї функції в тому, щоб зацікавити глядача. Саме це є першочерговим, бо без цього далі робота вже не буде розглядатися аудиторією. Окрім реакції, не менш важливим є вражаюча складова робіт. Проте, якщо мистецький твір звертає на себе увагу, але ідея повністю не розкрита або подана досить стримано, то вона вичерпається в один момент. Таке можливо, коли художник сам не відчув й не продумав концепт, або просто взяв популярну тему, не привносячи в неї нічого нового або самобутнього.

У подачі концепту більше не важлива довговічність і матеріальна складова, зараз існує багато видів візуального мистецтва, які виконують функцію й знищуються, наприклад «перформанси» та «хеппенінги», що лише документуються як ті, що сталися [5]. В контексті виставки чи арт-події все матеріальне може вжитися як мистецтво, але поза контекстом втратити свою мистецьку цінність.

Саме такою проблематикою займається концептуальний символізм. Адаже, зчитування певних непрямих натяків, що підсвідомо впливають на глядача, розкриває безмежні можливості для творчості. Також символічні форми як абстрактний натяк, залишають велику долю для власного трактування та аналізу. В такому підсвідомому осмисленні залишається певна доля містики, психологізму та індивідуалізму. Це змушує аудиторію думати про твір, навіть поза межами виставкового простору чи середовища його існування.

Висновки. Таким чином, течія концептуального символізму, яка нещодавно виникла і зараз стрімко розвивається, являється адекватним віддзеркаленням проблем сучасності та дає змогу поглянути на них з різних сторін. Технічний прогрес та перенасичення інформацією, особливо візуальною, не може не впливати на формування особистості. Відчуття швидкоплинності та шалені темпи змушують людину швидко сприймати інформацію по першому враженню. Ці тенденції виносять поняття символізм зовсім на новий рівень. Саме тому дослідження символіки на прикладах у її використанні в різні часи

може показати різницю між підсвідомою системою символів та актуальною, в певному проміжку часу. Система символів не обмежується примітивною інтерпретацією і може виявлятися у різних формах та техніках, де основну роль відіграє підсвідоме трактування і впізнавання певних значень. Цю проблему часто намагаються вирішити художники у своїх творах для їх виразності та смислового наповнення. Актуальне мистецтво завжди буде намагатися вплинути на світогляд глядача, наштовхнути його на власні переживання, адже, символи сприймаються по-різному, що пояснюється відмінними етично-естетичними цінностями, що диктують неоднозначність бачення, залишаючи багато простору для роздумів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kosuth, Joseph. Art after philosophy and after: collected writings, 1966-1990 / Joseph Kosuth : edited with an introduction by Gabriele Guercio.. cm. Includes bibliographical references and index. ISBN 0-262-11157-8 33
2. Contemporary Art: Art Since 1970, 1st edition. Published by Pearson (July 25th 2004) – Copyright © 2005. Brandon Taylor.
3. Кретов П. В., Кретова О. І. СИМВОЛІЗМ МОВЛЕННЯ ТА ДІАЛОГІЧНА ПАРАДИГМА У ФІЛОСОФІЇ. Вісник Черкаського університету. 2018. № 1, с. 66 – 73. ISSN 2076-5894.
4. Les théoriciens de l'art Sous la direction de Carole Talon-Hugon: Hors collection, Presses Universitaires de France, 2017, 776 p.
5. Karen Wilkin et Bruce Guenther, Clement Greenberg: a critic's collection, Portland, OR Princeton, NJ, Portland Art Museum Princeton University Press, 2001, 187 p. (ISBN 0-691-09049-1)

K. Cherniavskiy, T. Cherniavska. Conceptual symbolism in the context of contemporary art development. – Article.

Summary. The article explores the manifestations of the current trends of contemporary conceptual symbolism. It is determined a system of symbols, that formed to form a visual language between the artist and the viewer. The aspects of the artist's self-expression based on the principles of the use of visual symbolism are considered, which promotes accentuation and activation of the viewer's response. The works of contemporary artists and works of art critics are analyzed, which contribute to the development of modern views on art and confirm its importance in the present. The origins, formation and development of conceptual symbolism and peculiarities of the use of visual symbolic language in the works of artists of different historical periods were characterized.

Key words: symbol, concept, contemporary art, idea, artistic direction, reaction.